

:foran

«Nå til dags har alle store menn sine disipler, og det er alltid Judas som skriver biografien.»

Oscar Wilde
forfatter

«Selvbiografier er en biografi skrevet av en stor beundrer.»

Ukjent

Det var en utrolig historie. Benjamin Wilkomirski leverte sin fortelling om hvordan han som barn overlevde Auschwitz og Majdanek, og boka ble en litterær sensasjon. Det var bare et lite problem: Historien var ikke sann.

Når løgner blir

Benjamin Wilkomirski ble født i Latvia, sannsynligvis i 1939, selv om fødselspapirene sa 1941. Hans familie ble masakrert i Riga. Benjamin og hans mor overlevde. De ble tatt til Polens dødsleirer, til Majdanek og Auschwitz.

Der døde moren, men gutten overlevde som eneste familiedlem. Etter frigjøringen ble han brakt til et barnehem i Sveits, der han uten språk og identitet hadde store problemer med å tilpasse seg en tryggere verden.

Den eneste virkeligheten lille Benjamin husket, var dødsleirenes virkelighet, med deres groteske vold, absolutte mangel på mat og en evig kamp for å overleve.

På barnehjemmet ble lille Benjamin adoptert av ekteparet Dösseker, som hadde liten interesse for hans krigstidsminner. Minnene ble foretrengt.

BRUNO, SOM GUTTEN NÅ ble kalt, vokste opp i et følelseskaldt hjem, men ble en dyktig profesjonell musiker og instrumentmaker. Han var et plaget menneske. Først da han i voksen alder gikk til psykoterapi, falt brikkene på plass: Han begynte å huske fragmenter av sine krigstidsopplevelser og skrev dem ned.

Resultatet ble en tynn, liten bok, kalt «Fragmenter. Minner fra en barndom 1939–1943». Som forfatternavn tok han sitt egentlige barndomsnavn. Jøden Benjamin Wilkomirski levde på nytt, nærmest gjenoppstått fra Auschwitz – som det eneste enslige barn som hadde overlevd to av Nazi-Tysklands verste utryddelsesleirer. Boka ble en sensasjon.

Høyt respekterte Suhrkamp forlag ga ut boka i Tyskland i 1995. Den ble raskt oversatt til 12 språk. Den vant «The National Jewish Book Award» i USA, «The Jewish Quarterly Literary Prize» i Storbritannia, «Prix de Mémoire de Shoa» i Frankrike.

Wilkomirski reiste rundt og ga intervjuer og foredrag, selv om alle så hvor vondt det gjorde ham å snakke om sin barndom. Han ga et rystende inntrykk av smerte på alle som møtte ham.

Like rystet som man var av skildringen fra leirene, like imponert var man over fortellerstemmen. Boka var fortalt som fragmenter fra et nærmest språkkløst

barns minne, slik bare et barn kan se og huske. En-ten det gjaldt siste møte med moren, hans venn som druknet i en sølepytt, eller beskrivelsen av rotter som krøp ut av innvollene på lik, mens barnet lurte på om døde kvinner føder rotter. Bildene var grusomme, språket intenst, lidelsen rein.

DET VAR BARE ett problem: Ingenting var sant.

Da en skeptisk journalist begynte å grave, raknet Benjamin Wilkomirskis historie, og Wilkomirski sto igjen som adoptivbarnet Bruno Dösseker, født Grosjean. Sannheten om Bruno var at han hele livet hadde vært sveitsker, født i en liten landsby utenfor Bern i 1941. Hans mor, Yvonne Grosjean, var ugift og enslig og plasserte gutten på et barnehem. Alle krigsårene ble tilbrakt på dette barnehjemmet, ikke i en konsentrasjonsleir, må det ha vært som turist – etter krigen. Benjamin Wilkomirski eksisterte bare i Brunos hode. Da sannheten kom fram, brøt Dösseker sammen. «Ingen er nødt til å tro meg», uttalte han, «men jeg er Benjamin Wilkomirski».

Få tviler på at Bruno selv tror han er Benjamin – problemet er at han nå er den eneste som tror det. Hans tyske forlag har trukket tilbake boka som dokumentar. Det er tatt ut stevning i retten mot Bruno Dösseker. Var ikke Dössekers liv en tragedie før, er det blitt det nå.

«DÖSSEKERS OPPVEKST på et barnehem, uten noe ankerpunkt, mor eller far, må ha gitt ham en ensomhet, en ordløs rotløshet som lengtet etter et språk. Det språket fant han, kanskje hjulpet av sin psykoterapeut, i beretningene om konsentrasjonsleirene. Det var de eneste opplevelsene som var sterke nok til at de passet til Dössekers opplevelse av sitt liv.

Paradoksene er mange. Det som ble framhevet da boka ble anmeldt var språket, fragmentenes store litterære verdi. Men forsvinner det hvis historien ikke er sann?

Boka ble levert som en dokumentar, en øyenvitneskildring fra historien, men ble aldri faglig kontrollert som enhver annen dokumentarisk bok ville blitt. Når øyenvitner dukker opp fra natt og tåke, passer det seg ikke å spørre om dokumentasjon.

Samtidig kan man tenke seg at dersom manuskriptet hadde blitt levert som en roman, ville det knapt blitt antatt. Å «bruke» holocaust til litterære prosjekter er ikke i god smak. I vår tid fascineres vi også mer av øyenvitneskildringen, det «sanne», enn den destillerte sannhet, fiksjonen.

ET ANNET TILFELLE av biografisk løgn, eller diktning, viser flere fasetter av det samme problem.

Fredsprisvinner Rigoberta Menchú ga ut boka «Jeg, Rigoberta Menchú». Hun ble et vitne og en representant for undertrykkelsen og forfølgelsen av indianere i Guatemala. Historien hennes ga Guatemalas indianere et ansikt.

Problemet er at det ansiktet til dels er en fiksjon. Deler av Menchús historie stemmer ikke og kan ikke stemme med virkeligheten.

Menchú ble ikke nektet skolegang, hun gikk på en

privat pensjonatsskole. Hun hadde ingen bror som sultet til døde. Farens kamp om jord foregikk ikke mot mektige landeiere, men var en familiestrid om eiendomsrett. To brødre og begge hennes foreldre ble drept av myndighetene, men familien ble aldri tvunget til å stå og se en sønn bli brent levende, slik boka forteller.

Dette er ikke viktig, sier Menchús forsvarende. Alt som står i Menchús bok skjedde med indianere, selv om det ikke skjedde med Menchú personlig. Jeg, formen samler bare fortellingene i et for tellermessig grep. Med andre ord – selv om Menchú løy, i en individuell forståelse av begrepet – snakket hun sant. Det som ikke er sant, kunne godt vært det. Men i vår kultur trenger sannheten et ansikt for å komme gjennom, og Rigoberta Menchús ansikt ble ansiktet til alle

Guatemalas forfulgte indianere. Men ga Den Norske Nobelkomiteen fredsprisen til personen Rigoberta Menchú, eller til Menchú som bildet på et undertrykket folk?

TILBAKE TIL BINJAMIN Wilkomirski, født under en time på et sveitsisk terapeutkontor. På ett amerikansk nettsted er det fascinerende å lese vanlige leseres reaksjoner på «Fragmenter» – før, under og etter at adoptivbarnet Dössekers livsløgn ble avslørt. Før sannheten kom fram, var boka et sjokk – en rystende leseropplevelse. Så kom sannheten for en dag – og i raseri skjelte leserne ut både bok og forfatter. De var holdt for narr. Men så – etter det igjen – kommer en undrende respekt fram.

Før «Fragmenter» treffer noe sårt, noe ensomt, et smertepunkt hos leserne. Selv om man vet det er løgn, virker det sant. For smerten er ekte. Det er simpelthen godt diktet.

I stedet for å bidra til dokumentasjonen og vitnesbyrdene om utryddelsen av jødene, har Bruno Dösseker lånt fra holocaust for å få de bildene som for ham sannest uttrykker hans private mareritt. Slik har han ikke med sin bok gitt oss bilder og språk fra sitt helvete til vår emosjonelle bruk. Han har lånt. Lånt noe han til slutt selv trodde han eide.

Benjamin Wilkomirski eksisterte bare i Brunos hode. På sitt vis har han gitt oss den mest intime selvbiografi noe menneske kan gi, historien om sin oppvekst slik han føler at den var. En følelse sterkere enn en tro. Han lyver, og snakker derfor sant.

For si meg hva du lyver om, så skal jeg si deg hvem du er.

andreas.wiese@dagbladet.no

Artikkelforfatteren er journalist i Dagbladets kulturavdeling.

Kr 259,- (hb)

Ingen selvbiografi

På en pressekonferanse i oktober avviste Rigoberta Menchú kritikken mot hennes bok, men gikk samtidig langt i å påpeke at boka ikke var å betrakte som en «selvbiografi».

– For vanlige folk som meg selv finnes det ingen forskjell mellom vitnemål, biografi og selvbiografi ... Det vi gjør er å fortelle hva vi har levd som, ikke bare alene, sa Menchú.

Diktet opp?

Edward Said, den palestinske intellektuelle, har også opplevd å få sin selvframstilling kritisert. I «Commentary» hevdet Justus Weiner at Said hadde diktet opp sin fortid som palestinsk flyktning. Said og mange forsvarere har avvist anklagene.

«Med en poets visjon»

«Med denne boka har Benjamin Wilkomirski funnet sin stemme. [...] Han sier selv: «Jeg er ingen poet», men i Carol Brown Janeways oversettelse skriver han med en poets visjon, i barnets nådetilstand.»

Fra konklusjonen på New York Times' anmeldelse av Dössekers bok – for fiksjonen ble avslørt.

KRONIKK

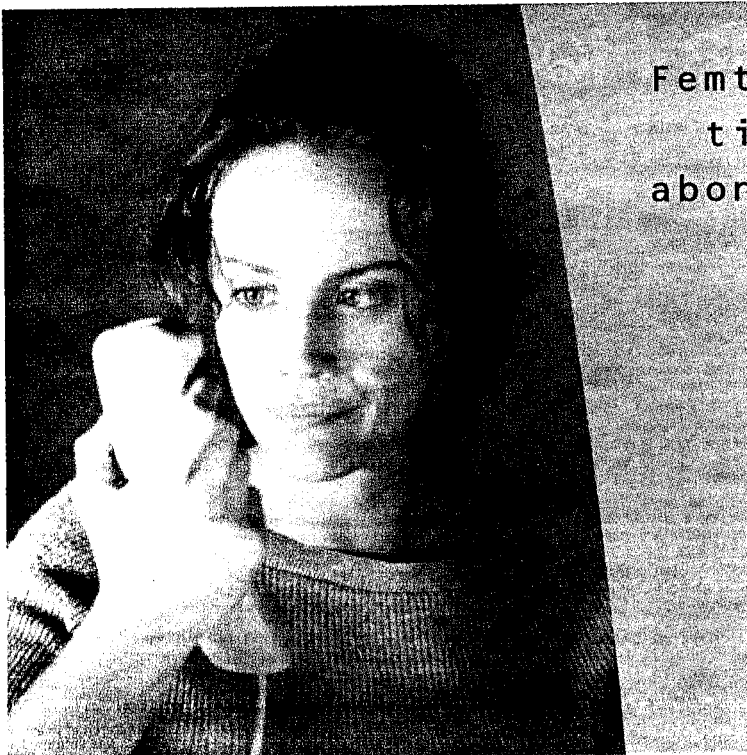
Forskning
«Norge på bunn i Norden»
av Terje Bruen Olsen

side 36

sanne

Bilde fra deportasjon fra Warsawa-gettoen / ARKIVFOTO.
Gutten på bildet er ikke Benjamin Wilkomirski 20+00 Dagbladet GRAFIKK

Femti gode grunner
til å kjøpe et ISDN
abonnement nå

Kjøper du ISDN Basis i perioden 1. februar til 14. mars får du nemlig inntil 50 kroner fri ringetid pr måned.* Det betyr 50 kroner til mange samtaler som ikke koster deg noe ekstra. Dette avslaget får du fram til 1. desember, og jo raskere du slår til, jo mer kan du spare.

Etableringsprisen er nå satt ned til bare 750 kroner. Hvis du bestiller i en bolig som allerede har ISDN-opplegg, betaler du kun 350 kroner! Så nå er det ingen grunn til å vente lenger. Bestill ISDN i dag hos en av våre forhandlere, eller ring oss for mer informasjon på tlf 140!

*Prisavslaget får du i tillegg til andre rabatter du måtte ha fra for hos Telenor. Tilbudet gjelder privatpersoner, og gis på samtaler til Norgespris (andre fasttelefoner i Norge når du ringer med Telenor).

 Telenor